

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФОНДІВ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

А. М. Якімова,

к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи,

В. А. Горб, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка

В. Лазаряна

У статті аналізується сукупність проблем, пов'язаних з діяльністю Фондів соціального страхування та визначено шляхи вдосконалення її розвитку для подолання наявної кризової ситуації. Значну увагу приділено дослідженню впливу демографічних факторів на діяльність пенсійної системи України.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне страхування, обов'язкове державне соціальне страхування, Пенсійний фонд України, накопичувальна пенсійна система.

This article analyzed a set of problems associated with the activities of social security funds and the ways to improve its development to overcome the current crisis. Special attention is paid to the influence of demographic factors of the pension system of Ukraine.

Keywords: social protection, social insurance, compulsory state social insurance, the Pension Fund of Ukraine, funded pension system.

ВСТУП

У ст. 46 Конституції України закріплено право громадян на соціальний захист, що включає «право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом». Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Реалізація такого права на практиці - це забезпечення достатнього рівня добробуту громадянам держави, що відповідає міжнародним умовам, а саме ст. 22 Загальної декларації прав людини та ст. 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року, з якої випливає, що держави, беручи участь в даному пакті, визнають право кожної людини на соціальний захист, включаючи соціальне страхування [13, С. 232].

На сучасному етапі розвитку та формування ринкових відносин, одним з найголовніших напрямів діяльності нашої держави є вирішення питань соціального страхування як основи соціального забезпечення її громадян.

В умовах розвитку ринкової економіки в Україні важливу роль відіграють фонди соціального страхування. Питання функціонування соціальних фондів

держави є досить актуальним, що зумовлено пошуком органами державної та місцевої влади додаткових можливостей одержувати кошти не тільки з бюджету, а й з інших джерел, для виконання своїх завдань та функцій [6, С. 128].

Питання багатоаспектних проблем функціонування соціального страхування, зокрема, пенсійного, у своїх працях розглядали такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як С. Юрій, М. Мних, В. Кравченко, В. Райхер, В. Плиса, Л. Момотюк тощо.

Питання пенсійного страхування у своїх працях розглядали такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як В. Борецько, Д. Карамішев, В. Кравченко, О. Максимчук, Л. Момотюк, М. Мних, В. Парник, В. Плиса, В. Полуянов, В. Райхер, В. Ройко, В. Серебровський, В. Столяров, С. Юрій та інші. Основними об'єктами їхніх досліджень були сутність пенсійного забезпечення, роль та економічні механізми його реалізації, особливості функціонування недержавних пенсійних фондів тощо.

На сучасному етапі ринкових перетворень в Україні у сфері функціонування цільових соціальних фондів нагромадилася низка нерозв'язаних проблем законодавчого і організаційного характеру:

- великі розміри внесків до державних соціальних фондів не збільшують надходження коштів від підприємств, організацій, що пов'язано з таким негативним явищем, як «тінізація» економіки;
- відсутність єдиних принципів визначення критеріїв необхідності надання соціальних пільг;
- відсутність чіткої спрямованості соціальних витрат на допомогу сім'ям із низьким рівнем доходів;
- недостатня узгодженість соціальних витрат із іншими державними витратами;
- не вирішено питання узгодженого формування бюджетних видатків та видатків державних соціальних фондів на соціальні виплати на основі використання державних мінімальних соціальних стандартів тощо.

Крім того, є низка проблем яка притаманна конкретним соціальним фондам держави. Так, Фонд соціального страхування на випадок безробіття має багато проблем, пов'язаних із рухом робочої сили. Причиною такого розповсюдженого явища є неефективність використання робочої сили у минулому й відсутність економічних умов, які дали б змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за пристойну плату. Тому не дарма більшість економістів і соціологів розглядають це явище як соціальне зло. Головна проблема тут полягає в тому, що необхідно припинення спаду виробництва та його стабілізація. Якщо цього не зробити це призведе до зниження грошової маси, зменшення дефіциту бюджету. До того ж всі дії, що поліпшують загальну економічну ситуацію, будуть ефективні для зайнятості [3, С. 54].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження причини незадовільного стану функціонування фондів соціального страхування в Україні та визначити шляхи вирішення існуючих проблем.

РЕЗУЛЬТАТИ

Соціальне страхування як складова частина соціального захисту відіграє значну роль у житті громадян України, особливо тих, хто втратили можливість забезпечувати себе самостійно. Проте остаточного вигляду система соціального захисту ще не отримала і перебуває у процесі постійного реформування.

В провідних країнах світу з розвинутою економікою і високим рівнем життя проблема ефективної зайнятості вже давно вирішена, а якщо і є, то рівень безробіття є лише фрикційним і структурним, які є обов'язковими характерними рисами будь – якої держави, навіть з досить розвинутою економікою. Для нашої ж країни це питання є досить актуальним, і, мабуть, ситуація зміниться лише за умови ефективної політики зайнятості.

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням стикається з проблемами реєстрації платників страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Не всі приватні підприємства та підприємці – фізичні особи реєструються у виконавчих дирекціях відділень за місцем державної реєстрації чи проживання, тим самим уникаючи сплати обов'язкових внесків та ігноруючи відшкодування соціальних виплат.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань має забезпечити фінансування профілактичних заходів, які визначено національною, галузевими та регіональними програмами поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища. При цьому Фонд не бере участі у розробці зазначених програм, однак повинен вишукати фінансові ресурси відповідно до затверджених обсягів, що є дуже проблематичним. Сучасна економічна криза, скорочення обсягів виробництва, погіршення умов праці неодмінно призводить до збільшення порушень нормативів з охорони праці та зростання кількості нещасних випадків на виробництві й професійної захворюваності. У нашій країні досі не створено системи медичної, професійної та соціальної реабілітації постраждалих від нещасного випадку на виробництві. Нема механізму для відшкодування збитків постраждалим у разі фінансової неспроможності, банкрутства чи ліквідації їхніх підприємств.

З найбільшою кількістю проблем стикається Пенсійний фонд України, головне завдання якого полягає в підтримці життєдіяльності тієї категорії громадян, які досягли похилого віку чи втратили працездатність і визнані інвалідами, через що не можуть забезпечити собі мінімально необхідний рівень доходу [2, С. 55].

Відсутність системності у проведенні пенсійної реформи, випереджаюче підвищення розмірів пенсій, порівняно із збільшенням фонду оплати праці, на фоні розтягнутого в часі до десяти років розширення джерел доходів

Пенсійного фонду та поетапного звільнення його від невластивих витрат розбалансовують бюджет Пенсійного фонду України.

Дослідивши стан пенсійного забезпечення в Україні, можна зробити висновки, що наявна пенсійна система перебуває в надзвичайно складному фінансовому становищі і не забезпечує пенсіонерів необхідним обсягом доходу для прийняттого рівня життєдіяльності. Назріла необхідність вдосконалення функціонування пенсійного забезпечення в Україні, адже її ефективна діяльність є передумовою підвищення рівня соціального захисту у державі. Отже, це свідчить про актуальність проблеми реформування пенсійної системи України.

Наявна система пенсійного страхування не виконує належним чином свого головного завдання, оскільки розмір пенсій здебільшого не дає можливості підтримувати мінімальний рівень життєдіяльності [4, С. 23].

Можна виділити такі основні проблеми пенсійної системи України на сучасному етапі:

- низький рівень пенсій більшості осіб, що досягли пенсійного віку: понад дві третини пенсіонерів отримують пенсії до 1 тис гривень. У той же час, середній розмір «спеціальних» пенсій щонайменше у 2,5 рази перевищує середній розмір пенсії призначеної на загальних умовах;

- незбалансований бюджет Пенсійного фонду – у 2010 році з держбюджету на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду України виділено майже 27 млрд. гривень;

- видатки на пенсійне забезпечення сягнули 16,3 % ВВП. При цьому не слід забувати, що розмір пенсійних внесків становить 35 %, що набагато вище, ніж в інших країнах Європи: Угорщина - 26,5 %, Франція - 24 %, Чехія - 28 %, Швеція - 18,9 %. Проте й цього недостатньо для покриття пенсійних видатків;

- на даний час існує розрив між розмірами пенсій жінок і чоловіків. Для жінок встановлено нижчу межу працездатного віку, вони мають меншу тривалість стажу, заробітна плата жінок в середньому майже на 30 % нижча ніж у чоловіків.

Середній розмір пенсії за віком у жінок становить в середньому 872,60 гривень, у чоловіків - 1327,06 гривень. Отже, розмір пенсії за віком жінок вдвічі менший за розмір пенсії за віком чоловіків [10, С. 42].

Пенсії для більшості людей залишаються мізерними, засоби, що поступають на їх виплату в масштабі країни, величезні, а їх сума з року в рік зростає несумісними з можливостями економіки темпами.

Основними факторами незадовільного функціонування пенсійної системи є:

- складна демографічна ситуація та негативні перспективи її розвитку;
- макроекономічний стан держави (інфляція, безробіття, економічні кризи тощо);
- значна «тінізація» виплат працівникам.

Демографічна ситуація в країні в сучасних умовах погіршується і поступово переростає в кризу. Відбувається процес старіння населення, зменшується його загальна чисельність, погіршується співвідношення між

працездатним населенням і пенсіонерами. Усі ці тенденції негативно впливають на фінансування пенсійних виплат, отже, вимагають пошуку нових джерел фінансових ресурсів для даних цілей [9, С. 34].

Більшість учених і фахівців вважають, що додатковим ресурсом залучення коштів для пенсійних виплат може бути обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, яке формує другий рівень національної пенсійної системи. З огляду на це дане питання є актуальним і потребує детального і всебічного дослідження [7, С. 21].

Вивченню демографічної ситуації у країні і у світі в цілому, її тенденцій протягом тривалого періоду, а також її впливу на проведення пенсійної реформи присвятили свої наукові дослідження багато вітчизняних і зарубіжних учених. Серед українських науковців слід назвати Е. Лібанову, С. Мельника, О. Гарячу, О. Палій, Л. Ткаченко, які зазначають необхідність розвитку системи пенсійного страхування з урахуванням сучасних демографічних тенденцій.

Формування економічної політики держави передбачає захист малозабезпечених верств населення, а різноманітні соціальні програми вимагають проведення дослідження в демографічній сфері. Як підкреслюють більшість фахівців, сучасна демографічна ситуація в Україні викликає занепокоєння. Характерними ознаками нинішніх демографічних тенденцій стали скорочення чисельності населення, зниження тривалості життя і народжуваності, від'ємне сальдо міграції.

Результати досліджень міжнародних фінансових організацій свідчать, що темпи скорочення населення України є найвищими в Європі. У зв'язку з низькою народжуваністю швидко змінюється віковий склад населення – зростає частка людей середнього та похилого віку. Протягом останніх років населення України скоротилося на 12 % - з 52 млн. до 46,2 млн. осіб [15].

В Україні 13,7 мільйона пенсіонерів. Зараз на 88 пенсіонерів припадає 100 осіб, а в 2025 році один працюючий за прогнозами буде утримувати одного пенсіонері. У 2050 році за прогнозами вже буде 125 пенсіонерів на 100 працюючих [14].

За розрахунками до 2050 року кількість населення скоротиться приблизно на 40 %. Саме демографічні чинники, у сукупності з іншими економічними і соціальними факторами, зобов'язують уряд країни проводити пенсійну реформу, яка є складовою інших реформ — економічної, соціального страхування, охорони здоров'я [10, С. 42].

Негативний вплив на пенсійну систему справляє і макроекономічна ситуація в Україні. Враховуючи те, що розмір страхових внесків безпосередньо залежить від величини фонду оплати праці, у цілому низький рівень заробітних плат призводить до недостатнього обсягу надходжень до пенсійного фонду. Незадовільне макроекономічне становище зумовлює низький рівень надходжень і до державного бюджету України, що унеможливорює достатнє покриття дефіциту пенсійного фонду за рахунок державних коштів.

Ще одним фактором, який негативно впливає на розвиток пенсійної системи України, є значна «тінізація» виплат працівникам. Вона полягає в тому, що роботодавці, виплачуючи заробітну плату своїм працівникам, приховують її від

оподаткування і не сплачують внесків до фондів соціального страхування. Це пов'язано насамперед із великим «соціальним навантаженням» на трудові виплати працівникам.

Роботодавцям не вигідно виплачувати заробітну плату легально, оскільки вони несуть значні додаткові витрати, пов'язані з соціальним страхуванням своїх працівників, а працівникам, зважаючи на низький рівень заробітних плат, вигідніше отримувати вищу заробітну плату нелегально, ніж набагато нижчу, але легальне. Тому виплата працівникам зарплат нелегально, без оподаткування і перерахування внесків до фондів соціального страхування, є надзвичайно поширеною практикою.

Виявляти та усувати явища «тінізації» зарплат надзвичайно важко, оскільки існує обопільна згода – як того, хто їх нараховує та виплачує, так і того, хто їх отримує. Лише окремі випадки стимулюють працівників легалізувати свої виплати. Як правило, вони пов'язані з соціальними ризиками – виходом на пенсію, народженням дитини тощо. Перед їх настанням працівники намагаються легалізувати свої трудові доходи для збільшення майбутніх соціальних виплат. Проте навіть у таких випадках їм не завжди вдається легалізувати свої заробітки, оскільки ключове рішення приймає не працівник, а роботодавець [3, С. 19].

Існує два шляхи вирішення проблеми: зменшення розміру пенсій та підвищення віку виходу на пенсію. Україна обрала другий варіант.

В Україні недоцільно запроваджувати підвищення віку виходу на пенсію з двох причин:

- по-перше, це може загострити проблему безробіття;
- по-друге, поганий стан здоров'я осіб працездатного віку, про що свідчить велика чисельність інвалідів загального захворювання, які виходять на пенсію до досягнення пенсійного віку, а також висока смертність, особливо серед чоловіків предпенсійного віку.

Своєчасний вихід на пенсію дає змогу громадянам, з одного боку, зменшити навантаження на організм, пов'язані з виконанням професійних обов'язків, а з другого – приділяти більше уваги своєму здоров'ю. Відстрочення ж виходу на пенсію може призвести до ще більшого погіршення стану здоров'я населення.

Реформування механізму функціонування соціальних фондів держави доцільно здійснювати на основі:

- чіткого визначення джерел і розмірів фінансування за різними видами соціального страхування;
- централізації та впорядкування збирання страхових внесків;
- удосконалення методів контролю та підвищення ролі соціальних партнерів в управлінні соціальним страхуванням;
- збереження державних соціальних гарантій;
- створення економічних передумов зростання заробітної плати як найважливішого фактора розвитку соціального страхування.

Ефективне реформування функціонування соціальних фондів дозволить багато в чому вирішити їх нагальні питання [5, С. 47].

З 1 січня 2011 року був введений в дію єдиний соціальний податок. Запровадження податку сформувало єдину систему звітності, фінансового контролю і контролю за справлянням внесків.

Замість внесків в чотири фонди (а значить, і окремого обліку, адміністрування, надання документів і так далі) діє єдиний внесок на обов'язкове соціальне страхування.

Після впровадження закону істотно зменшилося як адміністративне, так і фінансове навантаження на роботодавців, пов'язане зі сплатою страхових внесків, значно скоротилося кількість перевірок. За підрахунками Науково-дослідного інституту праці та зайнятості населення, загальна економія роботодавців може скласти до 2 мільярдів гривень на рік.

Відповідно до українського законодавства, національна пенсійна модель формується з кількох рівнів. Перший – солідарна пенсійна система, яка вже повністю функціонує. Вона побудована на перерозподільних принципах, які передбачають використання поточних надходжень на виплату пенсій наявним пенсіонерам. Фінансові ресурси солідарної системи формуються за рахунок страхових внесків працюючого населення або залучення коштів із державного бюджету. Це означає, що рівень життя пенсіонерів повністю залежить від цих двох основних джерел надходження фінансових ресурсів. Проте результати досліджень у демографічній сфері показують, що даний рівень національної пенсійної системи самостійно не зможе забезпечити високі соціальні стандарти громадянам пенсійного віку. Необхідно додатково запроваджувати накопичувальні пенсійні програми, які формуватимуть другий і третій рівні вітчизняної пенсійної моделі.

Чинне українське законодавство передбачає практичне застосування недержавного пенсійного страхування з 2004 року, із прийняттям Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Відтоді були створені і працюють у даному виді страхування недержавні пенсійні фонди. З кожним роком збільшується кількість учасників недержавного пенсійного страхування, зростають пенсійні активи цих фінансових інститутів, стає відчутним їх вплив на розвиток національного фінансового ринку [8, С. 50].

Накопичувальні пенсійні програми, поряд із перерозподільними, дозволяють диверсифікувати джерела фінансових ресурсів для забезпечення пенсійних виплат. У сучасних умовах вирішення цього питання є особливо актуальним для нашої держави.

Накопичувальні пенсійні схеми побудовані на можливості створення відповідних резервів для майбутніх доходів їх учасників. На відміну від перерозподільних пенсійних програм, за якими фінансові ресурси спрямовуються, в основному, на поточні пенсійні виплати, накопичувальні передбачають вкладення коштів їх учасників у різноманітні прибуткові інвестиційні проекти. Саме прогнозований інвестиційний дохід має захищати пенсійні заощадження від інфляції, компенсувати накладні витрати, пов'язані з обслуговуванням пенсійних активів, і створити фінансове підґрунтя для гідної старості [11, С. 85].

Проте даний рівень ще не набув такого значного поширення, як у більшості європейських країн, досвід яких свідчить про необхідність запровадження, враховуючи сучасні демографічні тенденції, накопичувальних пенсійних схем у національних пенсійних моделях. У переважній більшості країн Європи діє обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, яке формує другий рівень їхніх пенсійних систем [8, С. 49].

Дані типи пенсійних програм є вигідними в економічному і соціальному аспектах як для громадян, так і для держави, для якої економічний зиск полягає в тому, що національна економіка одержує значні інвестиційні ресурси, створюються можливості для подальшого розвитку фондового ринку, адже особливістю пенсійних активів є довгостроковий характер їх інвестування. У свою чергу, соціальний аспект накопичувальних пенсійних програм виражений у забезпеченні ними такого рівня життя пенсіонерів, який має відповідати загальноприйнятим світовим стандартам і давати можливість їм бути фінансово незалежними.

Основним чинником проведення пенсійної реформи в Україні є наявні вже протягом тривалого періоду демографічні тенденції. Нинішня ситуація у сфері пенсійного забезпечення показує, що необхідно на практиці використовувати всі три рівні національної пенсійної системи. Щодо солідарної системи, то вона на даному етапі проведення пенсійної реформи в Україні залишається основною в плані пенсійного забезпечення громадян [8, С. 32].

Солідарна пенсійна система – існуючий перший рівень української пенсійної системи, в умовах демографічної кризи неспроможна фінансово забезпечити гідний рівень життя пенсіонерів. Оскільки вона передбачає утримання громадян пенсійного віку наступними поколіннями працюючих, то може ефективно функціонувати лише за умови розширеного відтворення поколінь. Для підвищення її фінансової стійкості й пошуку нових джерел фінансування потрібно:

- розробити заходи, які сприяли б призупиненню процесів «тінізації» доходів населення, у тому числі заробітної плати, приховування їх від оподаткування;

- підвищити розмір заробітної плати та інших доходів населення. У сучасних умовах рівень заробітної плати працівників не повною мірою відповідає реальній вартості робочої сили. Заробітки працівників повинні надавати їм можливість не тільки сплачувати податки і страхові внески, підвищувати рівень споживання, а й робити відповідні заощадження в банківських установах, формуючи тим самим фінансові ресурси для інвестування національної економіки;

- залучити підприємців, які працюють за спрощеною системою оподаткування, до сплати пенсійних внесків. У свою чергу, співпраця з контролюючими державними органами дасть поштовх до легалізації найманих працівників. Для останніх можливе запровадження пенсійних канікул на певний строк, з поетапним підвищенням сплати пенсійних внесків у майбутньому [9, С. 39].

Сучасний стан соціально - економічного розвитку країни, в умовах якого доводиться запроваджувати обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування, є об'єктивно непростим, тому потрібно визначити комплекс заходів щодо його втілення.

Серед основних пріоритетів, які б дозволили ефективно ввести другий рівень пенсійної системи, доцільно виділити:

- формування базових макроекономічних передумов. Серед них - постійне зростання щонайменше на 3 – 4 % ВВП держави порівняно до попередніх років, зниження рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць, невисокі темпи інфляції, підвищення заробітної плати;

- підвищення інвестиційної привабливості фінансових інструментів для вкладення коштів накопичувальних пенсійних програм. Формування стабільного фінансового ринку сприятиме розвитку економічної та соціальної інфраструктури держави, скорішому подоланню фінансової кризи;

- економічне виховання молоді та населення працездатного віку щодо запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, визначення його переваг для кожного громадянина. Для цього доцільно запровадити у школах факультативи, у вищих навчальних закладах ввести спецкурс «Основи пенсійної реформи в Україні», в організаціях, установах і на підприємствах проводити навчальні семінари з питань використання накопичувальних пенсійних програм. У засобах масової інформації проводити роз'яснювальну роботу, на телебаченні створювати освітні програми про формування національної пенсійної моделі;

- забезпечення інституціональної готовності пенсійної системи, яка передбачає створення інфраструктури та механізмів її ефективного управління.

Проблема пенсійної системи стосується всього дорослого населення країни незалежно від того, в якій мірі конкретна людина усвідомлює цей факт. Державна пенсійна система України несправедлива, не реформована, обтяжлива для суспільства.

Пенсії для абсолютної більшості людей залишаються мізерними, засоби, що поступають на їх виплату в масштабі країни, величезні, а їх сума з року в рік зростає несумісними з можливостями економіки темпами.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що сьогодні пенсійна система України перебуває в надзвичайно складному фінансовому становищі і не забезпечує пенсіонерів необхідним обсягом доходу (пенсії) для підтримання прийняттого рівня життєдіяльності. У майбутньому проблема старіння населення може призвести до ще більшого загострення кризи в системі пенсійного забезпечення. Ефективними шляхами виходу з цієї ситуації є підвищення пенсійного віку та запровадження накопичувальних пенсійних систем.

Серед основних пріоритетів, які б дозволили вирішити проблеми функціонування Фондів соціального страхування, доцільно виділити:

- зниження рівня безробіття, шляхом створення нових робочих місць;
- підвищення розміру заробітної плати та інших доходів населення;
- зниження соціального навантаження;
- розробити заходи, які сприяли б призупиненню процесів «тінізації» заробітної плати, у тому числі доходів населення, приховування її від оподаткування;
- удосконалення методів контролю за надходженням внесків у Фонди соціального страхування;
- введення трирівневої пенсійної системи;
- економічне виховання молоді та населення працездатного віку щодо запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, визначення його переваг для кожного громадянина.

Пенсійна реформа в Україні повинна стати ключовим пунктом нового підходу до соціальної політики, тому що сильна соціальна політика має прояв в тому, щоб створити умови, коли громадяни самі будуть в змозі забезпечити собі достатній рівень життя.

Тому затягувати з Пенсійною реформою не можна, тим паче, що вона має довгостроковий характер. Крім того, для реформування пенсійної системи діють такі негативні фактори: несприятлива демографічна ситуація та вплив світової фінансової кризи.

Література:

1. Білина О. Стартує другий рівень // Вісник Пенсійного фонду України. – 2010. - №1. – С. 16.
2. Белінська О.В., Бастричев В.С. Соціальне страхування: особливості розвитку // Сучасні підходи, методи і моделі в управлінні фінансами: економічний і соціальний аспекти. Збірник статей та доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (14-15 травня 2009р.). – 2009. – Т.2. – С.18.
3. Бровенко М. О. Проблеми та перспективи розвитку системи соціального страхування в Україні // Фінанси, 2009. – С. 56.
4. Гузик Т. Другий рівень / Т. Гузик // Вісник Пенсійного фонду України. – 2010. - № 5. Травень. – С. 19.
5. Ковальчук О. Порядні люди борги віддають сповна // Вісник Пенсійного фонду України. – 2009. - № 9. С. 47.
6. Конопліна Ю. С. Соціальне страхування. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 224 с.
7. Концепція подальшого проведення пенсійної реформи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2009 №1113 // Пенсійний кур'єр. – 2009. № 44 (338), 30 жовт. – С. 23.
8. Міжнародна конференція «Пенсійна реформа в Україні: що робити з обов'язковою накопичувальною системою» // Україна Бізнес Ревю. - № 13. – 2010 рік. - С. 50.

9. Ріппа М. Становлення системи пенсійного забезпечення України: нормативний і соціально – демографічний аспекти / М. Ріппа // Світ фінансів. – 2009. - №1. – С. 44.
10. Свенчіцкі М., Ткаченко Л., Чапко І. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: Прогноз – 2050. – К.: Аналітично – дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 72 с.
11. Толуб'як В.С. Фінансовий контроль у сфері пенсійного забезпечення: мета, завдання, функції / В.С. Толуб'як // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. - № 8. – С. 89.
12. Яценко Н. Пенсійна реформа: що заважає? / Н. Яценко // Дзеркало тижня. – 2010. - №8. – С. 71.
13. Юрій С. І., Шаварина Н. В., Соціальне страхування: Підручник. – К.: Кондор. – 2009. - 464 с.
14. Держкомстат України [Електр. Ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
15. Інформація щодо очікуваних змін чисельності пенсіонерів у довгостроковій перспективі / Офіційний сайт Міністерства праці та соціальної політики України: [Електр. Ресурс]. – <http://www/mlsp.gov.ua>.